

СОЦІАЛЬНА ПРИРОДА ГРОШЕЙ В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

Актуальними є питання: яким чином гроші виконують роль медіуму соціально-економічних комунікацій, якою є структура цих комунікацій, що розуміти під знаковою природою грошей, які значення репрезентовані у символічній формі грошових знаків.

Метою такого дослідження є теорія комунікації, репрезентована в сучасній філософській думці практичною філософією, зокрема працями К.-О. Апеля, В. Кульмана, Д. Бюглера та Ю. Габермаса. Спираючись на цілісну концепцію комунікативної філософії, ми насамперед виділяємо категоріальні структури та принципи бачення соціуму, сформульовані Юргеном Габермасом, позаяк вони утворюють теоретичну модель, у якій соціальна природа монетарних механізмів найповніше розкриває свої системні зв'язки з усім комплексом соціальних явищ та процесів. Включення грошей в орбіту комунікативного аналізу як специфічного об'єкту етики відповідальності, яку розробляє комунікативна філософія, спирається на те, що грошова комунікація є взаємодією позицій, ціннісних орієнтацій, реальних життєвих інтересів людей з метою узгодження їх соціальних дій.

Проблематика. Поведінка у сфері грошового обігу виражає життєві потреби та експектації комунікантів, панівні для них реальні взірці соціальних дій, рівень володіння «технікою» економічної діяльності, ставлення до загальноприйнятих у соціумі норм економічної поведінки. Функціонально діяльнісне бачення процесів грошової комунікації полягає не тільки в розгляді грошей на тлі соціокультурного середовища, але й у внутрішньо-динамічних зв'язках використання грошей з процесами осмислення соціальної дійсності, станами суспільної та індивідуальної свідомості, формуванням менталітету певного соціуму та певної доби, тобто з тим, як людина даного суспільства в конкретний історичний період розуміє і тлумачить зміст соціальних явищ, реагує на ті чи інші події, відчуває себе пов'язаною з соціумом.

Слід відзначити, що соціальна філософія підійшла до розуміння природи грошей як знакового опосередкування комунікації значно раніше, ніж утвердилася комунікативна парадигма, зокрема – досліджуючи світ нової економічної реальності доби Модерну, яка шойно формувалася. У цьому аспекті являють особливу цінність ідеї шотландської школи XVIII ст., насамперед Адама Сміта та Адама Фергюсона. Загальновідомий символ «невидимої руки ринку» А. Сміта має цілий спектр значень, серед них одне з провідних – це роль грошей як матриці, коду, що впорядковує економічні процеси, опосередковуючи хаотичні відносини учасників товарно-грошових відносин. А. Фергюсон у працях «Есе про історію громадянського суспільства» (1761), «Інститут моральної філософії» (1769) висуває цілісне бачення обміну речами, майном, багатством, власністю у значенні людської взаємодії [8]. За А. Фергюсоном, річ є об'єктом лише через взаємодію між людьми, вона перетворюється на об'єкт завдяки тому, що має значення для людини і через це позначається людиною. Не позначена річ не є предметом для людини, вона існує в позалюдському світі.

У добу Нового часу людина активно витворює світ об'єктів, які не мають під собою прямого речового аналога, і гроші стають одним з найвиразніших таких об'єктів. Поняття об'єктивації, за зауваженням Ю. Габермаса, відіграє центральну роль для низки теорій світу повсякденності, які виникають незалежно одна від одної в добу модерну. При цьому джерелом сили об'єктивації виступає людська експресивність, яка маніфестує себе у виробках людської діяльності як елементах життєвого світу. Таким чином, суспільна практика поєднує в собі, з одного боку, процес виробництва та присвоєння, а, з другого, процес інтеракції, що регулюється соціальними нормами і виражає вибірковий доступ до влади та багатства [3, 81-85].

Природу об'єктивності як соціального феномену глибоко осмислив І. Кант: значущість будь-якої речі виникає внаслідок зацікавленого відношення до неї активного суб'єкта. Поза відношенням людини існує світ речей їй невідомий; лише зацікавлене відношення людини надає кожній з них певного значення і тим самим перетворює її в об'єкт. Провідну роль у конституванні ставлення людини як суб'єкта до світу навколишніх речей належить категоріям, які утворюють матрицю сприйняття людиною світу. І. Кант стверджує: «Предмети досвіду ніколи не дані самі по собі: вони дані тільки в досвіді, а поза ним зовсім не існують. Дійсним є все те, що стоїть у контексті зі сприйняттям за законами емпіричного поступу» [7, 107].

Саме в досвіді фізична річ набуває значення і перетворюється на об'єкт, виступає у ролі знаку, яким її робить спрямоване на неї сприйняття людини, поза таким відношенням об'єкти для людини не існують. Таким чином «об'єктивність» є продуктом пізнавального відношення, яке існує через свідомість і категоріально-поняттєве мислення, її можна розглядати як стан впорядкованості явищ і предметів, що виникає в контексті свідомості і мислення. Засобом упорядкування дійсності для людини виступають виокремлені з природних контекстів, визначені та акцентовані знаки-значення. Таким чином, за І. Кантом, об'єктивна дійсність вже не може ототожнюватися з фізичною реальністю, що перебуває поза людським сприйняттям, вона набуває значення «об'єктної» дійсності, що виникає винятково за участю людини. Об'єктна дійсність утворює не просто одиниці досвіду конкретної людини, а є виявом значень, набутих суб'єктивно під впливом практичного розуму. Вона відрізняється від фізичної об'єктивної реальності тим, що її освоєння – це просування до глибин спільної конвенційної суб'єктивності, витвореної мисленням, уявою та розумом у взаємодії людей на рівні знаково-символічної комунікації. Ну думку А. Фергюсона, в цій взаємодії людей переплетіння безлічі суспільно-економічних обставин надає значення грошам як знакові.

Проблема, яка слугувала вододілом між класичною рефлексивною філософією та комунікативною парадигмою – яким чином світоглядна свідомість набуває загальнозначущого, об'єктивного, впорядкованого змісту. Для класичної філософії це відбувається завдяки апріорному ставленню до світу теоретичної єдності самосвідомості («я мислю»), пов'язаному з наявністю у людській свідомості понадемпіричних, трансцендентальних умов синтезу емпіричного досвіду у факт загальнозначущого знання та розуміння. Для комунікативної філософії апріорною є не абсолютна самосвідомість, а фактичне, стурбоване усвідомлення людини, яка діє в конкретній реальності існуючого Я, – реально існуючої особистості. Головна ж відмінність стосується якраз синтезу емпіричного досвіду: цей синтез відбувається не «в надрах» трансцендентальної самосвідомості, а в міжособистісному просторі універсальної комунікації, обговоренні, аргументації, виробленні спільних загальноприйнятих смислів. К.-О.

Апель обґрунтовує поняття «апріорі комунікації» як необхідну граничну засаду будь-якого людського досвіду. Суть його підходу в тому, що кожний комунікативний акт а пріорі, ще до реального здійснення передбачає комунікативність, націленість на взаєморозуміння, взаємовідкритість щодо інших. Іншими словами, людина завжди «трансцендентально настановлена» на сприйняття всіх можливих контраргументів, на рівного собі відповідача або ж можливих відповідачів, певну множину учасників дискурсу – «ідеальну комунікативну спільноту». Принцип «апріорі комунікації» означає, що умовою комунікації є припущення наявності універсальних, необмежених умов комунікації. Головні з цих умов – апріорно існуючі норми моралі – вже, до будь-яких конкретних взаємин, наявна повага до того, з ким я маю спілкуватися, свобода учасників дискурсу, відповідальність, справедливість. Таким чином, пошук граничних, останніх умов істинного знання та моральних норм, що був змістом класичної філософії, не відкидається, а продовжується в новій сфері – на теренах людської

практичної взаємодії, комунікації. Визначити місце та роль грошових відносин у структурах комунікативних практик допомагає в теорії Ю. Габермаса поняття комунікативної дії, яке, разом з поняттям дискурсу, належить до двох основних означень комунікації.

Специфіку комунікативної дії (взаємодії) Габермас вбачає в тому, що в ній значення та смисли приймаються некритично з метою обміну інформацією, під якою слід розуміти потрібний для дій досвід. На відміну від комунікативної дії, дискурс не передбачає жодного обміну інформацією. Його мета – «відновити згоду, що прихована у комунікативних діях, але стала проблематичною: в цьому сенсі я говорю про дискурсивне взаєморозуміння», яке веде до дискурсивно обґрунтованої згоди [2, 115]. Критерієм розрізнення «справжньої» згоди від «несправжньої» Габермас вважає відсутність зовнішнього та внутрішнього примусу щодо прийняття тих чи інших рішень: «Ідеальна мовна ситуація виключає систематичне викривлення комунікації. Тут панує виняткова форма примусу – примус кращого аргументу, який спонукає до перевірки тих чи інших тверджень і може раціонально обґрунтувати розв'язання практичних питань» [2, 137]. Ми розглядаємо функціональне застосування грошей як комунікативну дію, тобто взаємо-дію людей, спрямовану на досягнення прагматичної мети. Разом з тим не можна ігнорувати те, що необхідною умовою і реальним елементом успішності цієї інструментальної дії є, власне, збалансування індивідуальних позицій, узгодження інтересів, тобто між інструментальною і комунікативною сторонами тут не існує взаємовиключення. Габермас застосовує поняття комунікативної дії як ключ для розуміння тих загроз життєвому світові, які створюють господарські та бюрократичні механізми – загрози повнішого перетворення особистісних стосунків на об'єкт управління або ж на товар. Розуміння природи комунікативної дії Габермас розкриває через порівняння її з ціле раціональною дією.

У той час як ціле раціональна дія «монологічна», тобто має один смисл, зумовлений поставленою метою, що не потребує витлумачення і не адресована іншому учасникові, комунікативна дія обов'язково потребує взаєморозуміння хоча б двох її учасників, вона «діалогічна». Соціальна дія є інтернаціональною, і, що дуже важливо, ця інтернаціональність на думку Габермаса завжди символічно опосередкована. Акцентуація ролі мовно лінгвістичних елементів процесу комунікації протиставляє його бачення інтуїтивістським тлумаченням спілкування та розуміння як безпосередньо-інтимних, особистісних і суб'єктивних актів. На противагу такому тлумаченню, комунікативна дія, за Ю. Габермасом, відбувається у формі «мовної гри», в якій висловлювання учасників утворюються і взаємодіють за правилами доповнення та підстановки, тобто детерміновані логікою [2, 84-90]. Це створює поле для нового дослідження розуму та раціональності, в якому Габермас шукає засоби протидії перетворенню міжособистісного спілкування на об'єкт управління чи на товар, до чого птовхає ціле раціональність інструментальних соціальних відносин. Саме домінування «спотвореної комунікації» є, на його думку, найрадикальнішою формою відчуження. Його суть полягає в тому, що між-особистісне спілкування під тиском сциєнтистської та меркантильної свідомості будується за схемою монологічної моделі інструментальної дії: втрачається різниця між діями, орієнтованими на успіх, і діями, орієнтованими на взаєморозуміння. Це не просто помилкове отождення: змішування принципово різних способів діяльності є наслідком того, що інструментальні моделі хибним чином поширюються на все суспільне життя, на всі форми спілкування між людьми, структуруючи їх за своєю внутрішньою схемою – все суспільство проймається духом ціле раціональної діяльності. Втрачають своє Інтер суб'єктивне значення традиційні цінності, які споконвіку були підґрунтям для узгодженої комунікації.

Висновок Утрата зв'язку з іншими людьми, заміна комунікативної поведінки монологічними моделями інструментальної дії веде також до втрати особистої ідентичності. Щоб звільнити людину від цієї «найрадикальнішої форми відчуження» Габермас вважає необхідним відновлення «вільної від панування комунікації», яка не залежить від монетарних та владних кодів, що слугують інструментом системної колонізації життєвого світу.

Література

1. Ведерникова І. П'ята гора, або скільки коштує життя в Україні? // Дзеркало тижня. – № 30 (558). – 6 серпня 2005 року.
2. Габермас Ю. Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації // Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – 173 с.
3. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну. – К.: Четверта хвиля, 2001. – 424 с.
4. Гончарук (Чолач) Т.В., Джугла Н.В., Етнологічні інтенції осмислення українства у філософії Богдана Цимбалістого. // Психологія і педагогіка. – Тернопіль, 2018. - №1-2. – с 155-162.
5. Гьосле В. Практична філософія в сучасному світі. – К.: Лібра, 2003. – 247 с.
6. Джугла Н. До питання Українського східного Обряду у рішеннях Замойського скандалу 1720р. / Історія релігій в Україні. – Львів, «Логос», 2005. – с 210-215
7. Кант І. Критика чистого розуму. – К.: Юніверс, 2000. – 501 с.
8. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 520 с.
9. Мазараки А.А., Ильин В.В. Философия денег. – К.: Киевский национальный торгово-экономический университет, 2004. – 718 с.
10. Райхлин Э. Основы экономической теории. Финансово-денежная система. – М.: Наука, 1999. – 352 ср.
11. Філософія: навч. посіб./ Гончарук Т.В., Джугла Н.В., Шумка М.Л., - Тернопіль: підручники і посібники, 2016. – 416 с